

L'ARQUITECTE DEL FÜHRER

El gener de 1939 es va crear la Central del Reich per a l'Emigració Jueva, dirigida per Reinhard Heydrich, i Adolf Eichmann en va ser el director operatiu a partir de l'octubre de 1939. L'objectiu de la Central era expulsar del país el màxim nombre possible de jueus. «El Führer vol deportar-los a tots», exultava Joseph Goebbels al seu diari. El ministre de propaganda s'equivocava. El Führer ja havia parlat de l'«*extermini* de la raça jueva» en el discurs en ocasió del sisè aniversari de la seva arribada al poder, el 30 de gener. Amb això quedava traçat el camí cap a la deportació.

Exactament dos anys abans, al quart aniversari de la seva cancelleria, el 30 de gener de 1937, Adolf Hitler havia nomenat l'arquitecte Albert Speer «inspector general d'edificis per a la reestructuració de la capital del Reich» a suggeriment de Goebbels i, així, segons informava el *Berliner Morgenpost* el març de 1937, va assignar «una tasca d'immensa responsabilitat» a un home que «amb les seves obres demostra la seva vàlua com a nacionalsocialista i com a artista».

La coberta vermella

Feia temps que no pensava en la coberta vermella d'un llibre molt poc estimat que vaig haver d'«embolicar com a regal» més de cent vegades a petició d'un client o clienta: les *Memòries* de l'arquitecte estrella de Hitler i posterior ministre d'armament, Albert Speer, un *best-seller* internacional publicat el 1969. Acabava de començar la carrera d'Història a la Universitat d'Hamburg i treballava unes quantes hores a la setmana en una llibreria de Schleswig-Holstein, on podia demanar que m'apuntessin al compte els llibres que comprava, tot i que cada vegada la mare del llibreter em mirava amb desaprovació. Les quantitats s'anaven sumant i el meu deute creixia exponencialment a mesura que avançava en els estudis. El meu llibreter va ser el mecenes dels meus estudis.

Ara bé, el primer cop que vaig entrar a la seva botiga, anys enrere, vaig fer un paper tan ridícul que, les setmanes següents, quan de camí cap a casa passava per davant de l'aparador, ajupia el cap amb l'esperança que no em reconeguessin des de dins. Aleshores tenia catorze anys i les meves incursions més atrevides al món de la bibliografia intel·lectual havien estat la lectura de *I la Bíblia tenia raó*, de Werner Keller, i alguns llibres de Sören Kierkegaard.

A l'aparador de la llibreria havia vist una coberta amb un títol que m'atreia per raons òbvies, òrfena de pare com era: *Cap a la societat sense pare*, d'Alexander Mitscherlich, que, segons vaig llegir més tard, tractava dels dèficits psicosocials de la societat dels primers anys de la República Federal Alemanya i del seu passat nazi no resolt.

No sabia què volia dir realment el títol. Tampoc no havia sentit parlar mai d'Alexander Mitscherlich. La meva llar era l'Schleswig-Holstein rural, la terra de les «vaques productives», com deia en to de burla el poeta Kurt Drawert. La gent d'allà no coneixia aquests noms, i el títol em resultava molt estrany; no era així com es parlava i es pensava «entre nosaltres». Potser per això em vaig equivocar i vaig demanar el llibre *Cap a la societat sense pàtria*. Al llibreter li va fer gràcia, però no volia avergonyir-me, i menys davant de desconeguts, de manera que em va corregir en veu baixa i em va fer a mans el llibre de Mitscherlich. Aquell va ser el començament d'una meravellosa amistat. Amb el llibreter i amb el món dels llibres.

Des de llavors vaig estar enganxada a Mitscherlich, tot i que encara no entenia moltes de les coses que escrivia i analitzava. ¿Què n'havia de fer, aleshores, de la «rivalitat edípica», la «desunió de les pulsions» i l'«obediència als prejudicis»?! Tots plegats eren conceptes d'un món que m'era del tot aliè i inaccessible, però que en certa manera sonaven provocadors. I em vaig entossudir a obrir-me pas a mossegades per aquesta llengua tan diferent, vaig resumir innumbrables passatges que em semblaven significatius i enigmàtics, i em vaig procurar un quadern de vocabulari per anotar les paraules noves i utilitzar-les amb més o menys precisió en algun moment.

Als anys següents em vaig convertir en una clienta habitual de la llibreria, però no tenia prou liquiditat per cobrir les meves compres frenètiques. Li vaig proposar al llibreter de saldar una part dels meus deutes treballant. Va acceptar, ja que necessitava ajuda, sobretot per Nadal. Així va ser com

la coberta vermella va acabar a les meves mans. I, amb la coberta, el nazi favorit dels alemanys de postguerra: Albert Speer. Me'l vaig tornar a trobar durant la meva recerca per a aquest llibre.

Arrendaments amb jueus

Com a inspector general d'edificis, Speer va gaudir d'amplis poders per exercir les seves funcions. Només era responsable personalment davant del canceller del Reich, i en els anys següents va fer valer la seva autoritat sobre totes les institucions de la ciutat que intervenien en qüestions arquitectòniques.

El 30 d'abril de 1939 va entrar en vigor la Llei sobre arrendaments de jueus, que a partir de llavors podien rescindir-se «sense donar raons i sense complir els terminis». Tres setmanes més tard, el *Berliner Lokal-Anzeiger* del 25 de maig de 1939 advertia: «Tots els llogaters jueus que visquin en una casa que no pertanyi a un jueu han de comptar que hauran de desallotjar el seu pis en un futur proper». Havien de procurar trobar a temps un altre lloc on viure, ja que en cas contrari serien allotjats per força en algun altre lloc. En aquests trasllats, calia evitar les «zones urbanes de Potsdamer Straße, Lützowplatz, Tiergartenviertel, Hansaviertel, Kleiststraße, Tauentzienstraße, Kurfürstendamm i Bayerisches Viertel», unes zones que l'inspector general d'edificis necessitava per als seus plans. «Privarem Berlín del caràcter de paradís jueu», va escriure Goebbels, un objectiu que compartia l'ambició Speer. Amb ell, la «desjudaïtzació»

de la ciutat es va convertir en una estratègia de la política d'habitatge.

L'octubre de 1937, la llei sobre la «reorganització de les ciutats alemanyes» va crear la base jurídica per a l'expropiació de propietats. Ara es podia eliminar tot allò que s'interposava en el camí de Speer cap a l'escenificació de la pretensió de poder i domini del règim. Desenes de milers de pisos van ser víctimes de les seves ambicions de «reorganitzar la capital del Reich», malgrat que, l'abril de 1938, la Societat Pública d'Urbanització i Habitatge de Berlín, en la qual s'havien fusionat les societats municipals d'habitatge, havia advertit que hi havia un dèficit de 190.000 pisos a la ciutat.

Això no va aturar l'inspector general d'edificis. Al seu departament dedicat al «Registre i la reocupació dels espais desocupats per jueus» va crear la secció «Pisos jueus», que havia d'elaborar un detallat «fitxer jueu». Els pisos que els llogaters jueus havien desocupat per la força s'havien de destinar preferentment a inquilins «aris» que ja haguessin perdut o haguessin de perdre l'habitatge com a conseqüència dels plans de Speer. El 1937, quan feia menys d'un any que ocupava el càrrec, Speer va ordenar la demolició de disset mil pisos; a canvi, havien d'habilitar-se pisos en altres llocs mitjançant el «desallotjament forçós de jueus», i els «desallotjats» s'havien d'instal·lar en grans pisos o edificis pertanyents a jueus berlinesos.

Com va ser el cas del nostre edifici de la Berchtesgadener Straße. L'advocat i notari jueu Siegfried Kurt Jacob l'havia comprat a Max Rosenberger el 1927/1928. Com que era de propietat jueva, es considerava un «edifici jueu» al qual la comunitat religiosa jueva podia assignar inquilins jueus que

havien estat desallotjats. Oficialment, aquests jueus berlinesos desposseïts per la força ja no figuraven al directori de Berlín; seria només el seu últim «domicili» el que apareixeria a les llistes de deportacions o a les declaracions de béns que s'havien de presentar poc abans. I és que la seva estada com a «rellogats» en pisos de «llogaters principals» jueus només havia de ser temporal. No feien res més que guardar el lloc per a «llogaters de sang alemanya que s'havien quedat sense domicili com a conseqüència de les demolicions», per a personalitats nazis, militars o empleats d'empreses importants per a la guerra.

La metròpoli de Berlín

L'inspector general d'edificis necessitava espai, tenia grans plans, volia convertir Berlín en la «capital del món», com Goebbels va anotar amb entusiasme al seu diari. El seu component essencial seria un «carrer gegant de sud a nord», travessat per un eix est-oest. Per aconseguir-ho, Speer volia obrir uns espais gegantins en zones edificades i arrasar barris sencers. Així es crearia espai per al «Saló del Poble», amb capacitat per a 180.000 persones, i per a un arc del triomf de gairebé 120 metres d'alçada, punts fixos d'una «Avinguda de la Victòria» del Tercer Reich, vorejada d'importants ministeris, departaments i les empreses alemanyes més importants, a més de teatres, una nova sala de concerts, una òpera del Reich, hotels de luxe i restaurants gourmet. L'ambició Speer devia considerar un repte que li faria guanyar punts davant del Führer el fet que calgués soterrar part del riu Spree per construir el Saló del Poble.

En el cinquantè aniversari de Hitler, Speer va obsequiar el venerat Führer amb una maqueta de quatre metres d'alçada de l'arc de triomf; el destinatari es va sentir «aclaparat», va afirmar l'arquitecte a les seves *Memòries*. Però la cosa no es va quedar en meres maquetes: «Cal enderrocar els palaus més bonics de Berlín —es va lamentar Bella Fromm al seu diari— només per satisfer el desig d'Adolf de tenir edificis nous i magnífics.» L'enviat danès li havia confiat que els diplomàtics les vil·les dels quals serien demolides segons els plans de Speer rebrien generoses indemnitzacions i, per descomptat, nous edificis. El danès creia que Hitler volia fer construir carreteres de més de cent metres d'amplada per als seus exèrcits. Però el que li interessava era més aviat la representació monumental de la «capital mundial».

Ens vam deslliurar del gegantí «carrer sumptuós» de Speer; només es van arribar a fer perforacions de prova. No lluny del Barri Bavarès, al pont de Kolonnenbrücke, l'arquitecte va fer aplanar parcel·les de jardins. Els treballadors forçats francesos van haver d'aixecar un cos de càrrega pesada de formigó per comprovar si el terreny edificable podia suportar el pes dels edificis monumentals projectats. Tots els intents d'eliminar aquesta infàmia després de la guerra van fracassar. El «bloc nazi», com en diuen els berlinesos, és ara un edifici protegit.

Desjudaització

L'inspector general d'edificis no va haver de témer cap contratemps per part de les associacions públiques d'habitatge, que

llogaven molts milers de pisos a Berlín. Eren col·laboradores voluntàries de la seva política i més aviat van destacar per la seva obediència anticipada a la «desjudaització» del parc d'habitatges. Des del 1935 van obligar els sol·licitants d'habitatge a respondre a la pregunta sobre l'«ascendència ària», i deien que era «evident» que ja no llogaven pisos a sol·licitants jueus. Exercien pressió sobre els llogaters jueus de tota la vida mitjançant una mobilització selectiva dels «compatriotes»: «L'experiència ha demostrat que els jueus cedeixen voluntàriament els seus habitatges quan hi ha diversos llogaters aris que militen al partit o en les seves formacions i quan els compatriotes fan pinya entre ells i amb el conserge», va informar el 1937 la Societat Pública d'Urbanització i Habitatges. I si «des dels cercles d'inquilins» s'exigia el desallotjament dels «pisos jueus», arribaven a un «acord» amb els llogaters jueus per posar els pisos a disposició de «matrimonis alemanys que cercaven allotjament».

Els «compatriotes» aris també podien ser víctimes dels plans de demolició a gran escala de Speer; molts es van negar a abandonar casa seva després de rebre l'ordre de desallotjament. Per apaivagar-los i garantir la seva lleialtat al «front interior», se'ls havia d'oferir un pis de substitució com més aviat millor. Ara bé, trobar-lo resultava difícil. Els nacionalsocialistes no van poder resoldre el problema de l'habitatge construint prou pisos nous; a causa de la manca de recursos, se'n van construir menys de deu mil a l'any, cosa que fins i tot aleshores —com avui— no era suficient per a una ciutat com Berlín.

La guerra va agreujar el problema: la indústria de la construcció era necessària per a grans projectes militars com l'au-

topista i la línia Sigfrid, cosa que va provocar una notable escassetat de materials i treballadors qualificats. L'inspector general d'edificis no estava disposat a acceptar-ho. Després d'una visita al camp de concentració de Mauthausen, va intervenir davant de Heinrich Himmler: els projectes de construcció de les SS li semblaven «més que generosos». Va instar a economitjar recursos mitjançant la transició immediata a una «construcció primitiva» per als presos.

Això no va resoldre l'escassetat d'habitatges a què s'enfrontava Speer. I cada vegada era més gran. El novembre del 1940, en una nota confidencial, el director de construcció de la ciutat va informar d'un dèficit de 200.000 pisos. Només la sostracció dels domicilis habitats per jueus semblava prometre un alleugeriment. A les grans ciutats, en particular, es va començar a «desjudaïtzar» sistemàticament cases i pisos i a prendre possessió de llars d'infants, escoles i residències de gent gran de les comunitats jueves. Immediatament després de prendre possessió del seu càrrec, l'inspector general d'edificis va crear a aquest efecte l'Oficina d'Execució per a la Reorganització de la Capital del Reich, que es va convertir en el centre operatiu per a l'expropiació dels «pisos jueus» de Berlín.

L'Ordenança sobre canvis i addicions en les condicions d'arrendament amb jueus, del 10 de setembre de 1940, va permetre dissoldre comunitats d'habitatges mixtes com la que hi havia al nostre edifici. Durant un temps s'havia intentat persuadir els llogaters de «sang alemanya» perquè abandonessin aquests habitatges, apel·lant al seu «sentit nacional», que no era compatible amb el fet de viure sota el mateix

sostre que jueus. Sembla que això no va impressionar especialment els residents no jueus del nostre edifici, i el nombre dels que van marxar va ser summament baix: els pisos eren atractius per la seva qualitat, ¿per què renunciar-hi? A més, ja havien passat anys en una comunitat d'habitatges mixta amb llogaters jueus; ¿per què se n'havien d'anar?

Desallotjar, reubicar, demolir

Tot i això, segons estimacions posteriors, es van desallotjar més de trenta mil pisos abans que comencessin les deportacions. Això no era suficient per al director general d'edificis: volia enderrocar més de cinquanta mil pisos, cosa que hauria deixat sense llar uns dos-cents mil berlinesos. L'edifici on visc també havia de deixar pas als edificis representatius previstos.

Això no va passar. La guerra va fer que la mà d'obra i els recursos materials fossin encara més escassos, circumstància que va endarrerir les obres, però no les va aturar. Fins i tot quan les bombes ja queien sobre Berlín, Speer va ordenar que continuessin les demolicions. El seu departament es va beneficiar de la cooperació involuntària de l'enemic, que el va alliberar de les tedioses disputes amb els «llogaters d'edificis que s'havien de demolir» i els seus milers de sol·licituds d'ajornament de les dates de desallotjament.

La pressió sobre el parc d'habitatges que encara estava en mans jueves augmentava constantment, a causa de l'expansió de les autoritats i de les necessitats creixents de personal per a les empreses importants per a l'esforç bèl·lic. El novembre

de 1940, el director general d'edificis va acordar amb l'Oficina Principal de Seguretat del Reich, sota el comandament de Reinhard Heydrich i la Gestapo, que els «pisos jueus» desocupats s'assignessin preferentment a empleats d'aquestes institucions nacionalsocialistes i a alts càrrecs de les empreses d'armament. Els que pertanyien a aquests cercles podien expressar els seus desitjos pel que fa a ubicació, superfície i nombre d'habitacions, i de vegades rebien un pis a mida. Els pisos del Barri Bavarès eren molt cobejats, fins i tot per grans personalitats nazis. I pels militars. Klara Bratt va haver de desallotjar el seu pis de la Motzstraße d'un dia per l'altre, deixant-hi tot el que hi havia —roba, vaixel·la, cobreteria, catifes, abrics de pell—, perquè a un comandant de la guàrdia aèria li feia peça.

Entre el cercle cada cop més ampli de les persones a qui l'inspector general d'edificis havia d'oferir un pis hi havia cada vegada més víctimes dels aviadors i les bombes i «soldats del front de grans mèrits». El departament de Speer va rebre cartes petitòries per aconseguir els habitatges desitjats amb més rapidesa, i queixes quan no eren lliurats. I quan les bombes enemigues van reduir a enderrocs cada cop més blocs d'habitatges civils, el mateix canceller del Reich va exigir en repetides ocasions mil pisos per a «compatriotes que s'havien quedat sense llar». El gran urbanista no sempre era capaç de complir, però augmentava contínuament el ritme amb què els jueus berlinesos rebien les ordres de desallotjament.

A finals de novembre de 1941 va començar la tercera acció per desallotjar pisos jueus, i els trens «cap a l'est», a Minsk, Riga, Kovno i Łódź, ja estaven en camí. La «crònica» de la

seva administració mostra que més de setanta-cinc mil persones van ser «reubicades» sota l'ègida de Speer.

Al principi, ningú no podia saber que la «desjudaització» dels habitatges era el preludi de la deportació i el posterior transport als camps d'extermini; gairebé ningú no volia pensar en les conseqüències assassines que tenia la «desjudaització». Tot i això, només uns mesos després de l'inici de les deportacions massives a l'est, el 20 de gener de 1942, a la Conferència de Wannsee es va discutir l'organització de l'assassinat dels jueus. Segons l'amfitrió Reinhard Heydrich, les deportacions seguien sent prioritàries «per la qüestió de l'habitatge».

I el responsable d'aquesta qüestió era l'inspector general d'edificis, Albert Speer. Joseph Goebbels, que al seu moment havia recomanat Speer a Hitler i havia donat així un impuls decisiu a la carrera de l'arquitecte, veia Speer com una persona afí. L'inspector general d'edificis formava part del «cercle del Führer del Berghof», els membres del qual es veien a si mateixos com un grup de persones que compartien un mateix destí i havien «viscut junts uns anys històrics» i que, per tant, «tenien un vincle entre ells de per vida» (segons va dir Margarete Speer).

Speer sota l'arbre de Nadal

El fet que precisament les *Memòries* d'aquest criminal de guerra amb pell de xai —que es van convertir ràpidament en un *best-seller* mundial— acabessin sota l'arbre de Nadal de milers

de persones, després que jo les hagués embolicades amb un bonic paper de regal i decorades amb un llaç, em va semblar obscè, encara que en aquell moment jo no sabia prou sobre Albert Speer. En tenia prou de saber que havia estat ministre d'armament d'Adolf Hitler, que havia estat condemnat i empresonat, per tocar el seu llibre amb la màxima prevenció. Jo era una de les persones que estaven fartes del silenci dels criminals i exigia una «elaboració del passat».

Just al principi de la carrera d'Història em vaig presentar al consell d'estudiants, i des de llavors sempre vaig ser-hi quan es buscaven escrits contaminats dels nostres professors o quan es «rebertava» un seminari perquè el docent no estava disposat a parlar de les seves «publicacions nazis» i els seus «centres d'interès». Nosaltres, els antisistema, no practicàvem un diàleg «lliure de dominació», sinó que més aviat picàvem fort, de vegades massa i tot. Volíem acabar amb la visió deshonest del període comprès entre el 1933 i el 1945. Quan les disputes intel·lectuals es van convertir en agressions físiques, però, vaig abandonar el consell d'estudiants.

Després de sortir de la presó de criminals de guerra de Spandau, Albert Speer es va convertir en un cotitzat testimoni de l'època i, amb les seves compareixences i les seves *Memòries*, va crear el model que la societat de postguerra de l'Alemanya Occidental va adoptar de bon grat com el seu vestit estàndard; va contribuir de manera decisiva al seu alleujament psicològic. Va ser capaç de fer creure al seu públic que havia estat un professional ingenu i apolític que —a diferència dels altres acusats a Nuremberg— mostrava penediment i s'havia reformat. L'havien enganyat, ell no te-

nia res en comú amb la vulgar i sàdica xusma nazi, ell tenia bones maneres i deia que no havia sabut res sobre l'assassinat de milions de jueus. Un victimari que es presentava com a víctima: els nazis eren els altres.

Em va molestar com estava d'estesa la voluntat d'adoptar aquest conte de fades del cavaller nazi, de fugir de la memòria del passat o de reescriure'l tan eficaçment que els perpetradors poguessin veure's a si mateixos com les veritables víctimes. Una llegenda a prova de bomba.

Aquells que havien estat expulsats pels nacionalsocialistes o havien treballat per a la resistència contra el règim, com Willy Brandt, Marlene Dietrich o Thomas Mann, continuaven sent objecte de difamació dècades després de la guerra: «Què ha fet vostè durant dotze anys a fora?», va preguntar a Brandt el president de la CSU³ i antic «responsable de formació de l'exèrcit» Franz Josef Strauß, com si a l'exili noruec hagués jagut al sol en una cabana d'esquiador mentre les bales xiulaven al voltant de les orelles de Strauß durant la campanya russa. Marlene Dietrich, que s'havia negat a entretenir les tropes per ordre dels nacionalsocialistes, també va ser objecte de l'hostilitat de la població i la premsa de la República Federal, que la considerava una «traïdora a la pàtria». Thomas Mann, llavors ciutadà nord-americà, durant la seva primera visita a Alemanya, amb motiu de la recepció del Premi Goethe de la ciutat de

---

³ LA CSU (Unió Social Cristiana de Baviera) és un partit polític democratacristià fundat el 1946; malgrat que els seus principis ideològics s'allunyaven del nazisme, entre els seus primers membres hi havia persones relacionades amb el Tercer Reich, com el mateix Franz Josef Strauß. (*N. de l'e.*)

Frankfurt el 1949, va estar sota protecció policial. «Sé —va dir l'escriptor en el seu discurs d'acceptació— que l'exiliat compta poc a Alemanya, i mai no ha comptat gaire en un país ple d'aventurers polítics».